

Nizami CƏFƏROV

Xalq şairi, millət vəkili Sabir Rüstəm-xanlının ədəbi-ictimai şəxsiyyəti barədə ən müəmməl təsəvvürü, heç şübhəsiz, onun milli təəssübkeşliyi yaradır ki, bu təəssüb-keşliyin yarım əsrlik kifayət qədər zəngin bir tarixi var. Bizim günlərin qələbələrle dolu Azərbaycanlıq ideyaları mövqeyindən Sabir Rüstəm-xanlının milli ideallarının təkamül prosesinə retrospektiv bir nəzər salmağa çalışsaq əmin olacağıq ki, söhbət hansısa məqamda şübhə doğuracaq sosial-psixoloji "impulsivlik"dən, subyektiv "mənməlik" id-dialarından, tarixin hər bir dövründə hər bir insana xas ola biləcək özünüteddiq konyuk-turlarından yox, yaş artdıqca kamilleşən dü-şüncə adamının, milli təfəkkür sahibinin elə bir vətəndaş (və millət!) həmrəyliyi mübariz-ələrinə gedir ki, mənsub olduğu xalqın azadlıq, müstəqillik, həmin xalqın hər bir vətəndaşının özünəinam uğrunda mücadilə tarixindən ayrılmazdır. Və Sabir Rüstəm-xanlını neçə illərdə yaxından tanıyan dostla-rından biri kimi əminliklə deyə bilərəm ki, onun dilində (və ürəyində!) "Vətən" anlay-şısı neçə on illər bundan əvvəl hansı eşq (və enerji!) ilə səslənirdisə bu gün də elə səslə-nir:

Bir əlçim buluddu,
Bir ömür umuddu,
Bir içim sudu.
Yandıqca odlanan ocaqdı,
Dadıqca dalanan arzudu.
Bir dəyə bahar leysanıdı,
21 Azərin qəmidə,
Cavad xanın qətl yeridi,
Sabirin "Fəxryyə" seiridi.
Dağları dumanda itən -
Vətən!.. Vətən!..

Sabir Rüstəm-xanlının keçən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq nəşr olunan kitabları-nın, demək olar ki, hər birinin ədəbiyyat (milli düşüncə) adamlarına tanış adlarını sadəcə sadələmə kifayətdir ki, şair-müəhəhidin yaradıcılığının hansı "ildırım yollar"dan keçdiyini bir daha yada düşsün: "Tanmaq istə-sən", "Xəbər gözləyirəm", "Sevgim, sevin-ci", "Gəncə qəpisi", "Sağ ol, ana dilim", "Qan yaddaşı", "Ömür kitabı", "Atamın ru-hu", "Bu sənin xalqındır", "Zaman mənədən keçir", "Xətai yurdu", "Göy Tanrı", "Bütöv-lük həsrəti"...

Onun yazıçılığının da, ictimai-siyasi xad-imliyinin də ilham qaynağı, hərəkətverici qüvvəsi, özünəinam istinadgahı həmişə min illərin dəyərləri olmuşdur:

Şairlik nəyima gərəkdir mənim? -
Şeirdə təsəlli aramaq üçün!
Təzə söz deməyə gümənəm azdı,
Yazıram köhnəni qorumaq üçün...
... "Araz" kəlməsidir, "can" kəlməsidir
Mənəm damarımdan qan kimi axan.

Milli təəssübkeşlik

Tarixə çox qurban verdim, basidir,
Qurbanlıq düşməyir məğrurluğumdan.

Şair-vətəndaş üçün milli məğrurluğun ən mühüm əlamətlərindən biri tarixi varlığımı-zın sarsılmaz vüqarı olduğu qədər də gelece-yimizin etibarlı dayaq nöqtəsi olan ana dili-dir ki, bu dilə minnətdarlıq hər bir Vətən öv-ladının müqəddəs vəzifəsi, heç zaman unu-dulmayacaq mənəvi borcudur:

Yollarım sınıdan yad ölkələrdə,
Neçə yol dodaqda səsləndi adm.
Sağ ol, ana dilim, mənə heç yerdə
Köməksiz qoymadın, yalnız qoymadın.
...Sağ ol, ana dilim, ana öyüdim,
Füzuli eşqindən divanə dilim!
Ürəyim başına nəfəs dərmədən
Fırlanıb kül olan pərvanə dilim!
...Üstünə yüyürdü "Quran" dilləri,
Peyğəmbər dilləri, qanun dilləri...
Qapılar dalında qoydular səni,
Haqq dedin, dabandan soydular səni,
Ancaq məhv olmadın, anam, can dilim,
Ordular sarsıdan Qəhrəman dilim!

Sabir Rüstəm-xanlını ölinə qələm alandan "Vətən" deyir. Və onun bu müqəddəs Vətən sevdasının tarixi-fəlsəfi dəyəri ondadır ki, Vətənin hüduqlarını Vətən övladına zaman-zaman tələm tələm dar siyasi-inzibati mənada, yaxud nəticə etibarilə vətənsizliyə gətirən mücərrəd kosmopolit məzmununda deyil, zəngin etnoqrafik özünəməxsusluqları ilə in-sanı özünə tanıdan, milli yaddaşın yatmış "əzəllər"ini oyadan mənəvi-coğrafi miqyasda təqdim edir. Həmin təqdimatda, bir tərəf-dən, Azərbaycanın o tayı-bu tayı, digər tərəfdən, Türk dünyasının intehəsiz genişliyi var:

Bu Vətən deyilən dünyam sirlidi,
Bir paytaxtı sevinc, bir paytaxtı qəm.
Bu Vətən torpağı çox qəribədi,
Hələ sərhədini tapa bilmirəm.

Arzu da beləcə sərhədsiz olur,
Ümman da beləcə, göy də beləcə.
Ruhumun sərhədsiz olduğu üçün
Payımız gəlibdi göydən beləcə!..

Şair hələ keçən əsrin səksəncinci illərində əminliklə deyirdi ki, onun yurdunun ən göz-əl nəğmələri hələ yazılıb-oxunmamış, Və-tənin tarixi bütövlüyünü təmin etmiş qəhrə-man babalarının müqəddəs əməlləri bugünkü nəslin yalnız "qan yaddaşı"nda qalmışdır. Odur ki, Sabir Rüstəm-xanlını həm bu mövzu-da maraqlı bir şeir yazmış, həm də böyük əks-səda doğurmuş kitablarından birini məhz "Qan yaddaşı" adlandırmışla kül altın-dakı odun tezliklə ocağa çevriləcəyinə sar-sılmaz inamını ifadə etmişdi:

Yollar açılacaq bir gün, bilirəm!
Yollar göyərəcək cavan meynətək.
Mənəm ürəyimdən, arızarımdan,
Arazı min yerdən kasib keçəcək.
Xəzəri arxayın üzüb keçəcək.
Könlümdən boy atan diləklər kimi
Bu yurdu büsbütün bürüyəcəkdir.

Ümumiyyətlə, şairin yaradıcılığı üçün səciyyəvi olan nəqib mübarizlik onun milli

Sabir Rüstəm-xanlını Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrinə, xüsusilə poeziyasına türkçülük ideyalarının bütün təbii axını ilə gəlişinin qarşısındakı maneələri heç bir tərəddüd etmədən inamla qaldıran ilk "sovet şairləri"ndən biridir.

təəssübkeşliyinin sağlam duyğular, düşüncə-lər, cələc də son dərəcə aydın, anlaşılıq (la-kin müəmməl!) poetik rəmlərlə ifadəsi üçün ideya-estetik şərtidir. O, özünəməxsus səmimi intonasiya ilə inandırır ki:

Dayandığım bu zirvədən
"Yurdum..." deyə pıçıldasam,
Bu pıçıldım yetişəcək
yürüzünün o başına.
Torpaqdakı qarışqa da sevinəcək!
Başım üstən öten qartal
qıy vuracaq:
"Mən də sənin qardeşim!"
...Gündəgəndən Günbatana
şığıyacaq
od yelkənli ixlaxların burulğanı!
Damar atıb
ağaracaq qadim yollar...

Sabir Rüstəm-xanlını Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrinə, xüsusilə poeziyasına türkçülük ideyalarının bütün təbii axını ilə gəlişinin qarşısındakı maneələri heç bir tərəddüd etmədən inamla qaldıran ilk "sovet şairlə-ri"ndən biridir. Böyük Oljas Süleymenov öndə olmaqla həmin şairlər 60-cı, 70-ci illər-dən ümumtürk ruhunun "arxeoloji" dərinlik-lərinə getməklə sovet türklərinin ədəbiyyat-ına get-gədə daha da güclənən elə bir anti-sovet əhval-ruhiyyə getirdilər ki, bu, tarixi olduğu qədər də müasir türkçülüğü heç ye-gənə müstəqil (və möhtəşəm) türk dövləti olan Türkiyə Cümhuriyyətində də görmək çətin idi. Və təsadüfi deyildi ki, həmin ide-yalar keçən əsrin 80-ci illərinin sonu, 90-cı illərinin əvvəllərindən başlayaraq həm Tür-kiyədə, həm də, demək olar ki, bütün Tür-k dünyasında rəsmi status qazandı. Bu misrəlar qələmə alındığı illərdə isə, nə qədər para-doksal səslənsə də, türk xalqları ədəbiyyat-ında türkçülük ideyaları yeni-yeni cücərdi:

Oxuduğum bu mahnı
Tanrı nəfəslik yaxındır mənə.
Anamın səsiyə yaxındır mənə.

...Yaxında ruhuma ölməzlik verən
bir dilin minillər altından gələn
Duyğu bünövrəsi, söz qatı kimi.

Bu Ana yerlərə, Ata göylərə
toxum bəraleti, göz işığıyla,
Şaman duasıyla, qopuz səsiylə
Qarşın ürəyim, həyatım kimi.

Sabir Rüstəm-xanlını səmimi bir övlad mə-həbbəti ilə gah Tanrı dağlarını, gah ucuz-bucaqsız qazax çöllərini, gah da "yumru ürək". "ağ göbələk" qırğız alaqlarını tərən-üm edir. Və öz həyəcanlarını "Burdə nə vaxtsa yaşamışam? Bilmək olmur; Bu yurd mənə tanış gəlir!" sözlərlə ifadə edir.

Xəlil Rza Ulutürk vaxtilə yazmışdır: "Sa-bir Rüstəm-xanlını poeziyası milli şüur poezi-yasıdır, xalqın, millətin öz mənliliyini, əzə-mətli keçmişini dərk etmək uğrunda mübariz-əsinin, bütün rəsmi və qeyri-rəsmi yalanla-rı, saxtakarlıqları darmadağın etmək yolunda səfərbər olmuş iradə gücünün, mətanət və mordanəliyin qarşısalmılaş ruh qüvvəsinin poeziyasıdır.

...S.Rüstəm-xanlını hardasa Səməd Vurgun, Şəhriyar, Rəsol Rza kimi yaxın, Ələkbər Sa-bir, Füzuli, Nəsimi kimi "uzaq" sələflərindən, Bəxtiyar Vahabzadə kimi qadğaşların-dan təsirlənib qüvvət almış, öz yaşlarının çoxunu tezliklə arxada qoyub ən yeni Azər-baycan türki poeziyasının ön atəş xəttinə çıx-a bilmişdir".

Əlbəttə, otuz il əvvəl qələmə alınmış bu sözlər Sabir Rüstəm-xanlının poeziyasının həm tarixi mənsəyini, həm də tipoloji key-fiyyətlərini dəqiq müəyyən etməklə qalma-dı, sonrakı onillərin son dərəcə zəngin təcür-bəsinə də göstərdiyi kimi, onun bütövlükdə yaradıcılığını səciyyələndirən formul-mü-dəəyə çevrildi.

Sabir Rüstəm-xanlını Azərbaycan müstə-qilliyi uğrunda mübarizənin istər ədəbi, istə-rsə də siyasi cəhətlərdə qəhrəmanlıqla, milli təəssübkeşliklə döyüşmüş. Və bir tərəfdən inandı, digər tərəfdən də inandırdı ki, bu millət adı millət deyil:

Dünya boyda evi var, evindən qovulandı,
Əzrayıl yorulanda içindən boğulandı,
O, Səməndər qusutək küləndən doğulandı -
Başqasına son olan ona fələkət deyil!
Qoy tarix bir də görsün, bu, adı millət deyil!

Ədəbi tərəcəyi-halının ilk mərhələlə-rində hər nə qədər şair kimi şöhrətlənib 2005-ci ildə Xalq şairi fəxri adına layiq gö-rülsə də, Sabir Rüstəm-xanlını yaradıcılığın-da on illər nəsr aparıcı mövqeyə çıxmış, "Atamın ruhu", "Xətai yurdu", "Göy Tanrı", "Ölüm zirvəsi (Cavad xan)", "Difai fədaile-ri", "Akademikin son əsəri" və s. kimi ro-manları nəşr olunmuşdur. Bu əsərlərin, de-mək olar ki, hamısında milləti millət edən Tarixin ən səciyyəvi məqamları araşdırılır.

Həm şeirdə, həm də nəsrə ədəbiyyata yüksək amallarla (və vicdanla!) xidmət edən görkəmli ziyalıya xüsusi nüfuz qazandırmış səhələrdən biri də publisistikdir ki, onun ədəbi-ictimai şəxsiyyətinin formalaşmasın-da olduğu kimi, milli ruhlu gənclərin yetiş-məsində də əhəmiyyətli rol oynamışdır. Və ümumiyyətlə, Sabir Rüstəm-xanlının mənsub olduğu yaradıcı nəslin taleyinə düşən milli təəssübkeşlik öləri yox, tarixi bir missiya!